

פרשת בא

חירות ועבדות - חופש וגבולות בחינוך הדורות

עולת ראה (לקוטים)

חירותנו וביעור חמץ

אלה השנים המסמנים לנו את חג הגאולה, חג הפסח, זמן חירותנו ולדורות מה אנחנו למדים מאלה שני הנושאים הללו התלויים זה בזה? התשובה הנצחית היא, שתנאי הגאולה שנים המה: החירות העצמית, חירות הגוף מכל שיעבוד זר, מכל שיעבוד הכופה את צלם אלהים אשר באדם להיות משועבד לכל כח אשר הוא מוריד את ערכו, את תפארת גדולתו והדרת קדשו, והחירות הזאת אינה נקנית כי אם על-ידי חירותה של הנשמה, חירות הרוח מכל מה שהוא מטה אותה ממסילתה הישרה והאיתנה היצוקה במהותו העצמית, - אבל אלה שני סוגי החירות אינם באים, ואין האדם בתור אישיות פרטית ולא העם בתור קיבוץ שלם בעל רוח מיוחד וזכה להם, כי אם על-ידי הביעור מכל גבולות את כל דבר המעכב את חירותו, וזהו חמצו, השאור שבעיסה, שהיונקו מצוי ביותר בעת אשר אור של גאולה מתנוצץ עליו.

להתלמד אנו צריכים איך לסגל לנו את אותה הרוח הגדול של החירות, אשר זר עלינו אמנם בתקופות המאורות שלנו, ואשר יצא כברק נוצץ בהופעתה של הגאולה הראשונה, גאולת מצרים, אשר נגלה עלינו מלך-מלכי-המלכים הקדוש-ברוך-הוא בכבודו הגדול וקרבתו לעבודתו, שהיא חירותנו הגמורה, והרים אותנו משפלותה של העבדות הנכריה אשר שוא היא עבודתה.

ההבדל שבין העבד לבן-החורין איננו רק הבדל מעמדי, מה שבמקרה זה הוא משועבד לאחר וזה הוא בלתי-משועבד. אנו יכולים למצא עבד משכיל שרוחו הוא מלא חירות, ולהיפך בן-חורין שרוחו הוא רוח של עבד. החירות הצביינית היא אותו הרוח הנשאה, שהאדם וכן העם בכלל מתרומם על ידה להיות נאמן להעצמות הפנימית שלו, להתכונה הנפשית של צלם אלהים אשר בקרבו, ובתכונה כזאת אפשר לו להרגיש את חייו בתור חיים מגמתיים, שהם שוים את ערכם. מה שאין כן בבעל הרוח של העבדות, שלעולם אין תכן חייו והרגשתו מאירים בתכונתו הנפשית העצמית, כי אם במה שהוא טוב ויפה אצל האחר השולט עליו איזה שליטה שהיא, בין שהיא רשמית בין שהיא מוסרית, - במה שהאחר מוצא שהוא יפה וטוב, ואנחנו לאורה הפנימי של החירות העצמית הזאת, "חרות על הלוותה, אל הקרא חרות אלא חירות" נסע ונלך להבליט יותר ויותר את עצמאותנו הרעננה הפנימית, שקנינו ע"י גילוי שכונת, אותה החירות שקנינו ע"י הפלא הגדול היחיד בעולם, שנעשה עמנו בעת שגאלנו ה' יתברך וגאל את אבותינו ממצרים לחירות עולם.

ייב ד"ר, הוציא ל ספר

ויהיה כי ישאלך בןך מחר לאמור מה זאת ואמרת אליו, בחוקך יד הוציאנו ד' ממצרים מבית עבדים" (שמות יג).

את אשר רבו יתכן בן ובא היה חרש, מה נשנה און מכל אברים טבוף, אשר הקב"ה, און שטתה. על דר סני בשטה שאבחי כי לי בני ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים, והלך זה וקנה און לעצמו - ירצל" [קטן כ"ג]. את אשר שאלו ההלכרים את רבי יוחנן בן באי, מה ראה העבד היה לרצו באונו יותר מכל עבדיו, אשר להם, און שטתה על דר סני לא יזה קך אלהים אררם והלך זה ופרק סעו על מלטה שטים וקבל עליו של כשר הם - ירצל" [ירושלמי קטן ס"א ה"ב].

עבדות וחירות

אמנם לפני כל ויבוי העינים הנלמדים בפרשת "משפטים", נאמרת מן הקדמה: פרשת עבד עבוי ואמה עבדיה. לפני כל סודי החיים הבריאים והנורמלים, הקדושים והאלוהיים, לפני בירור כל מצבי ההתגששות בעיני נפשות, בעיני מוקד, בעיני נתיקון, נזקי בור, נזקי שור וכדומה - לפני כל אלה, יש צורך לכר ענין "כי תקנה עבד עברי". "אתם ראיכם כי מן השמים דברתי עמכם" ומה נמשלים סידורי חיים לגבי כל סוגי המצבים שעלולים להוצר במציאות, ארכערה אבות נתיקון וכו'. אבל הדבר הראשון, הקודם לכל, הוא בירור הדברים קפניים, בתורכם, לגבי מציאות השעבוד והעבדותיות שלכם, מתוך החשבון הכללי של "ירוצא את עמו ישראל מתוכם לחירות עולם" "עבדי הם ולא עבדים לעבדים" "צריך לעיין רכות בנקודה זו, ולדייק בה דייק היטב. לפני הכל, לפני הגישה לסידור חיי האדם מהמקור האלוהי, לפני היות סודי החיים של האדם בעולם, ולפני היות האדם בעולם, הדבר הראשון הוא כיטול העבדות וקביעת החירות. אנו בני חורין! אנו עם של עבדים משוחררים מאז וכלל הדורות, ועל כך אנו מברכים כל בוקר "שלא עשו עבד" "החירות - לפני הכל! יש לזכור שעבדות היא פגיעה, פגיעה באנושיות האדם, פגיעה במהות האדם. האדם הוא אדם שלם, בריא ונורמלי, רק אם הוא גם עצמאי". עצמאות האדם צריכה להתגלות מתוך צלם האלוהים שבאדם, מתוך גבורת האדם, קדושת האדם, מתוך רעת האדם שכמקור ה"חונן לאדם רעה". או הוא מופיע כאדם מישראל, כאדם של תורה. מן הסדר של פסוקי התורה שכפרשנו מתכרד שהרבה הראשון לפני הכל הוא עקירת העבדות וביטוליה". ואם אמר יאמר העבד... לא אצא חפשי", זה דבר נורא ואיום! - "ורצו אלוני את אנו כמצע" "עבדות היא הצרה הגדולה ביותר בעולם" עבדות היא מחלה.

שעבוד ליצירה

גם עבדות ליצירה היא חולנית, חולשה, חוסר בריאות, חוסר גבורה, חוסר עצמיות, חוסר עצמאות בכל מהלכי החיים, השאיפה, האידיאל, הוא להיות עצמאי. אדם הנמצא כמצב חולשה של עבדות הוא אומלל, אוי ואבוי לו. אין הוא יכול להיות גיבור, כנאמר: "איזהו גבור, הכובש את יצרו" "הוא אינו יכול לשלוט על עצמו, להיות אדון לעצמו, להיות הופשי לעצמו. עבדות ליצירה היא עבדות לאדם אחר - ענין אחר: כוחות וריס חיצוניים לאדם הם ששולטים עליו" "עבדות ליצירה".

מאת הרב, הוציא ל ספר, 248

השתעבדות לעבודה

גם עבדות ליצירה היא עבדות, והקלקול שבעבדות קיים בכל סוגי העבודות. פעם אמר לי בהור מאחד מקיבוצי השומר הצעיר: "אתם עובדים לרוח, ואנו עובדים לחומר". זאת דוגמא מענינת מאוד! אמנם עבודת הקרקע בארץ-ישראל היא מצוה, כדברי החת"ם סופר, אבל לפעמים אדם מתקשר כל-יך לעבודה עד שנעשה עבד. בקהלת מתואר מצב זה בשלוש מילים: "מלך לשדה נעבד" "במקום להיות אדון, בן-חורין, משוחרר, נוצר מצב בו מלך נעשה עבד לעבודה, לחקלאות, לחומרות" אדם מתגלגל למצב שבו אין זמן, ואין זמן, כמו באמריקה, "עמא ריקא", שם משועבדים לריצות ואין זמן לחיות. אין לאדם זמן לשים לב, אין לו זמן להתכונן על עצמו, אין זמן להיות אדם. עבודת האדמה בארץ-ישראל היא דבר גדול וקדוש, אבל אין להגיע למצב של כיטול חירות, בו האדם משועבד ומכור לעבודתו, עד כדי כך שהאדם עובד את עצמו. אנו עם של בני-חורין ולא יתכן שנהיה עובדים את עצמנו. לעומת "הגרים שכוני אלהים" - אנו איננו שכחנים, אנו זוכרים את רבנו-שלי-עולם, אנו זוכרים את כל התורה כולה, אנו זוכרים את ערך חייו, ומתוך-יך יש לנו כח רוחני ואידיאלי לברר את חשבונות החיים שלנו ואת דרך החיים המתאימה לנו. לכן קודם לכל "המשפטים אשר תשים לפניכם" "סילוק ענין העבדות, מתוך שמגיעים ליובל, לחירות: "ויקראתם דרור בארץ לכל ישביה" "הקדמה זו של בירור אמיתות המציאות ובריאות חיי האדם, היא קודמת לכל.

מאת הרב, הוציא ל ספר, 254-5

לימוד תורה וכפייה

אתם יודעים בעצמכם מה הנכס רוצים. ב"ה, בישיבה אין שום כפייה. אין "כפייה דתית" בשום אופן. ב"ה באים לישיבה שלא מתוך כפייה, וב"ה שוקדים על התורה שלא מתוך כפייה, וב"ה האוירה בישיבה נעימה מאוד. ב"ה, יש בישיבתנו כוחות אידיאליסטים רוחניים אינטלקטואליים שיכולים להיות לברכה בישראל. אין שום טעם ושום הצדקה לחולשה המתבטאת בעבדות לאלה המונעים זאת.

מאת הרב, הוציא ל ספר, 252

סילוק העבדות

קודם לכל: סילוק העבדות. אדם העוסק בתורה, שומר תורה ומקיים תורה, צריך להיות בריא. בתוך סדר הדינים והמעשים שבתורה, לא קיימת עבדות. הבירור הראשון שבפרשת "משפטים" אין ענינו לקבוע שיש עבדות ולסדרה על-פי התורה, אלא אדרבה מוכנו הוא: התאוששות מעבדות, ואיורו מעבדות. סילוק העבדות הוא בריאות, עצמאות, אמיתות האדם וקדושת האדם והופעת ערך האדם. והאדם הוא בשלמותו הוא אדם של תורה, אדם שהוא תלמיד-חכם. מאנשי רוח, אנשי פנים ואנשי נשמה שבישראל, נמשך כל בנין בית ישראל. הזכרנו שספר בראשית הוא פרודור לענין עם ישראל. גם שתי פרשיות אלה של עבד ואמה הן הקדמה. הן הרבה יותר מפרודור: בירור עובדתי יסודי של ערך האדם.

מאת הרב, הוציא ל ספר, 253

בתרין וינין אקרון ישראל להקב"ה אקרון עבד דכתיב (שם) עבדי
 הם ואקרון בנים דכתיב (דברים יד, א) בנים אתם לה' אלהיכם. בזמנין דידע ליה
 ב"נ לקב"ה באורח כולל כדון אקרי עבד. דעבד פקודא דמאריה ולית ליה קשו
 לנפשא בגניו ובריון דדית'. בזמנא דידע ליה ב"נ בארע פרט כדון אקרי בן
 רחמא דל'י' כב' דחפשי בגניו בכל ריון דבית'. ואע"ג דאקרי בן כ"י לא
 יפוק גרמי' מכללא דעבד למפלח לאבוי בכל פולחנין דאנון יקרא דאבוי והכי
 אצטרך לכל ב"נ למהוי לגבי אבוי בן לחפשא בגניו ולמנדע ריון דבית' ולאשתדלא
 אבהריהו, ולמהוי לגבי אבוי עבד כ"י בפולחנא דב"נ פלח ליה לקב"ה אית
 פולחנא דאצטרך ב"נ לאתכללא בתריוויהו למהוי עבד ובן, לאתעטרא ב"י בקב"ה
 ומה איתו דא פולחנא דצלותא. דאצטרך למהוי בה עבד ובן, לאתכללא בדרגין
 עלאין אילין למפלח ולאקטנא צלותא ברוא דעבד, למפלח פולחנא כתקונא דעלמין
 ולאדתבאק רעות' בריון דחכמתא לאדתבאק במארי' בגניוין עלאין כדאק חזי.
 בן אתדבק דרין באבוי בלא פרודא כלל לית מאן דימתי ב"דווי, עבד עבד
 פולחנא דמאריה ואתקין תקונין עלמא. מאן דהוי תריוויהו בכללא חד בתבורא חדא
 דא איתו בר נש, דאתקין רוא דכל מהימנותא בכללא חדא בלא פרודא כלל ומחבר
 כלא כהר"י

ש"ס ו' אר"ל הא"נ

לעומת הפעילות הגלויה של אברהם אבינו, יצחק הוא נעלם ונפעל. לכאורה
 נראה שאדם נפעל הוא פחות חשוב מאשר אדם הפועל בעצמו. אדם נפעל הוא
 אדם חלש שנשלט על-ידי אחרים. הוא עבד. גם אדם שנשלט על-ידי יצירה
 שלו, הוא עבד, כדברי חז"ל: "שעים הן כרשות לכן... אבל הצדיקים לכן
 ברשותי". וכן כספר הכחרי "הוצרך הוא מי שהוא מושל", נשמע בחושבו
 וכוונתו, הנפשיים והגופיים, ומנהיגם ההנהגה הגופית", ומתוך כך הוא גם
 ראי להנהיג את החכמה. כל המוכן השלילי של נפעלות הוא כשאדם נפעל
 על-ידי דברים הורים לו, על-ידי דברים תחתונים, חולשות המעולם הזה. לעומת
 זאת יש מצבים בהם אדם נפעל לא על-ידי עניי העולם הזה, אלא על-ידי
 העולמות העליונים. "ותשאני רוח" - זאת נפעלות מתוך דחיפה וכפייה
 אלוהית משמי מרומים. ונפעלות אלוהית זו היא במדרגה עליונה יותר מאשר
 פעילות עצמית אנושית.

ש"ס ו' אר"ל הא"נ 298

כל מגמת מצרים. בית העבדים היתה ללמד ולשגן שכל
 הצלחת האדם היא רק בעבודתו. כתוב בנימוסיהם שאין עבד נעשה
 מלך ואינו לובש בגדי שרים (עיי' ב"ר פרשה פ"ט וברש"י בראשית
 מ"א י"ב) והיו מכשירים את העבד לעבודתו עד שלא ירצה להשתחרר
 וגם לא יוכל להשתחרר משם לעולם (עיי' זוהר פ' בא דף ל"ז ע"ב)
 כך היתה העבדות של ישראל במצרים עד שאמרו "חל ממנו ונעבדה
 את מצרים כי טוב לנו עבוד את מצרים" (שמות י"ד י"ב). ויוציאו ד'
 אלקינא משם. מאותה העבדות הנמכנה להעבדות הרוממה להיות לו
 לעבדים - היא החרות היותר מוחלטת, שכן בעבודת כנא, נעוץ כח
 האזנות העליונה שהוא גילוי כבוד ד'. זה הדבר אשר צוה ד' תעשו
 וירא אליכם כבוד ד' (ויקרא ט"ו).

ד"ה אר"ל הא"נ 298

"והמכבד ככח אלהים הוא חרות על הלוותה. אל תקרא חרות אלא
 חירות שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה".
 אבות ר, ב.

אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה. כיוון
 שכל העוסק בתלמוד תורה הרי זה מתעלה. הוא עולה
 למעלה גדולה בלימודו את התורה, המגדלת ומרוממתו על
 כל המעשים, ונעשה בן חורין. וככל שיש לאדם עיסוק וקישור
 לתורה, כך מצויאת דבקותו בתורה היא חירות, ולא עבדות;
 כי הישמעותו לתורה היא הישמעות לעצמותו, לטבעו הישראלי.
 חוקי התורה הרי הם חוקים פנימיים של הויתנו, ולכן התורה
 היא סוד חירותנו. האתם הפנימי אינו אונס²⁸; העובדה שאדם
 אינו יכול לחרוג ממסגרתו הביולוגית, אינה מהווה את שלילת
 חירותו, שהרי זה טבעו. והוא הדין לעניין קישורו של האדם
 מישראל לתורה, שזוהי טבעו הפנימי, הסגולי. העוסק בתלמוד
 תורה לשמה הוא איש החירות האמיתי, שנתגלמה בו ההרמוניה
 הנפשית האידיאלית.

אין תורה, אלא כבוד

לעומת זאת, כשאדם נפעל
 על-ידי פנימיותו, אין זו עבדות. כשאדם נפעל על-ידי נשמתו, "נשמה שנתת בי
 סגורה היא"²⁹, זאת החירות העליונה. חירות זו תורה, "שאין לך בן חורין אלא
 מי שעוסק בתלמוד תורה"³⁰. "עבדי הם, ולא עבדים לעבדים"³¹. כאן מופיעה
 ההבחנה בין פעילות שהיא גילוי הערך האנושי של האישיות, לבין נפעלות
 שהיא גילוי ערכה האלוהי.
 יש הבלכה הגדולה לגבי אתם ששייכות לענין שלנו. אתם - פירושו אתם
 חיצוני. אונס מוגדר כמצב בו אדם נאנס לא מצדו, אלא מבחוץ, באופן חתוך
 ומגובש. אבל אתם פנימי לאו שמה אתם - אם מסבכים סיבות עד שאדם
 מוכרח לעשות דבר מה, זהו אתם פנימי³². אמנם, הוא עושה כן בגלל סיבות
 10 סדרו אנשים אחרים, אבל הרי לכל התנהגות יש סיבות. גלגולים שנתגללו
 גרמו לו שיחליט כך וכך, אבל ההחלטה היתה מתוך שיקול דעתו, מתוך
 המערכה הנפשית, ההרגשית, ההכרחית הפנימית שלו. כך, נפעלות שאינה לשבח,
 היא נפעלות מבחוץ, שהיא עבדות. אבל נפעלות מכפנים, אינה השתעבדות.
 עבדות פנימית לרכונו של-עולם, אינה עבדות, אלא חירות, בריאות, נורמליות.
 היא עוד יותר מאשר אתם פנימי³³, היא היא החירות, היא הנורמליות, היא
 האידיאליות. יש הרבה מדרגות בנפעלות. נפעלות על-ידי אדם אחר שמשתלט
 עליו או על-ידי יצירה, היא עבדות; אבל נפעלות משמים, על-ידי השראת
 השכינה ורוח-הקודש, מדבר ד' ששולט עליו בבחינת "יקחני בציצית ראשי"³⁴
 20 - זו המדרגה העליונה ביותר. אצל האדם הפועל, זאת אנושיות שמתגלה,
 גדולתו האנושית וקדושת האנושיות. אבל נפעלות היא מצב של ביטול היש!
 האדם הזה אינו! הוא עפר ואפר - ופחות מזה! הוא אינו במציאות נעשים
 איתו מעשים אלוהיים עליונים של סיבוב סיבות, המגלים את מהותו העצמית
 הפנימי פנימית. כל עניני יצחק אבינו מתגלים על-פי סידור אלוהי פלא פלאים,
 כמו השידוך שלו שמסודר על-ידי אברהם אבינו ומופיע מכת מסבך הסיבות.

ש"ס ו' אר"ל הא"נ 295

ישראל נתגשאו לחירות ביציאת מצרים. זאת היא חירות עליונה,
 אחרון הרצון, חופש האופי. והיא היא התכונה היותר עליונה
 הראויה להיות מתממת את כל העולם באור החירות העליון,
 שהוא צריך להיות הולך ונקנה. עד שבאה התכונה העליונה מכל
 שאיפה שבחירות, שהיא היא המבוסאה בהעבדות האלהית
 5 של ד' אלהי ישראל, עבדי הם אשר הוצאתי אתם מארץ מצרים.
 לא ימכרו מכרת עבד.

א"ת ח"ג א"ה

שם שפלות עבדות, של זכאן האדם בשטותו דמותו. אורבא כיוצא עמדתו של האדם ואמת
 צורתו, כפניו אל מקורה האלוהי של דמות תבניתו. שוללת היא את ההשתעבדות החיצונית, הורה,
 הנכרית, עבד ולא עבדים לעבדים. ומלה היא את מלך החיים הפנימי העצמי של האדם ושל
 5 העם, חירות על הלוותה! אשר בכסות האלהים הם הם מפעמים גם את אשר על לחות לבבו
 ותקן חזק נפשי רכנו, לעתוכת ישראל א. ע"י קבא. ראשית המושג של העבדה, המתחמט אל
 התורה, הלא הוא עבדות העבדות העליונה, שהיא היא החירות השלמה של האדם הנבדא בצלם
 אלהים ושל העם ונקרא בשם האדם בהתלכטאמתו: "אתם קרויים אדם", עבדות האלהים
 14 ל"היכר דכרע מתוך משפעת דכרע" שם ע"י קפת.

א"ת ח"ג א"ה

רבים הם ההורים המתלבטים עד כמה לתת לנער, במיוחד המתבגר,
 חופש ועצמאות, והאם הצבת גבולות אינה בגדר של עבדות ושעבוד כלפי
 הילד? מהדברים שבירנו עולה שהנער ישיג את חירותו השלמה והאמתית
 רק כאשר נדע להדריך אותו על פי דרכה של תורה, ומדברים שהם איסור
 5 תורה ברור ומוחלט אנו צריכים להרחיק אותו ולשים לו גבול ברור בצורה
 נעימה, אך החלטית. כי באמת זהו רצונו האמיתי להיות בן חורין, בן חורין
 שנאמן לעצמיות הפנימית שלו. הוא הוא שמח בגבולות האלו שאנו מציבים
 לו, כי זה עוזר לו לא להיות מושועבד ליצרו ולתאוותיו, ולגלות את הפנים
 הנפלא שיש לו כבן לאביו שכשמים. מתוך שנדע ונבין שעבדות זו אינה
 10 שעבוד אלא הדרך לעשותו בן חורין אמתי, ילמד, ויגדל ויבין ש"עבד ה'
 הוא לבדו חופשי" (ריה"ל).

א"ת ח"ג א"ה - כ"א א"ה ו' א"ה 295